

PIERWSZY INSTRUMENTOLOG WŚRÓD MUZYKOLOGÓW

OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE W DZIEDZINIE INSTRUMENTOLOGII I DZIAŁALNOŚĆ ORGANMISTRZOWSKA KS. PROF. JANA CHWAŁKA¹

WPROWADZENIE

W dniu 16 kwietnia 2010 r. w Auli Muzykologii w Collegium Jana Pawła II na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim miała miejsce uroczystość wręczenia księgi pamiątkowej ks. prof. Janowi Chwałkowi z okazji 80. rocznicy jego urodzin. Uroczystość ta stała się także okazją do spotkania jego uczniów, absolwentów Instytutu Muzykologii KUL oraz szerokiego grona przyjaciół Jubilata. W przemówieniu wygłoszonym przez Prodziekana Wydziału Teologii KUL o. prof. dr. hab. Ireneusza Ledwonina OFM bardzo wzniosłe zabrzmiały słowa, że w osobie Jubilata „w jednej postaci i w jednym życiu splotły się trzy niezwykle godności: godność kapłana, godność nauczyciela i niewątpliwie godność rzadka – artysty organmistrza”². Znaczenie, w jakim użyto tutaj słowo „godność”, doprecyzowane zostało w dalszej części wspomnianego wystąpienia. Zaznaczono tam, że w przypadku ks. prof. J. Chwałka słowo to obejmuje nie tylko powołanie kapłańskie, które jako dar Boga bazuje na naturze człowieka, na ludzkiej skromności, sumienności, pracowitości i szlachetności, ale również olbrzymi dorobek naukowy w dziedzinie instrumentologii oraz niezwykle umiejętności praktyczne, które przejawiały się w projektowaniu, budowaniu i konserwowaniu organów³. Organmistrz nie jest wprawdzie artystą w sensie ścisłym, a raczej rzemieślnikiem, jednak wymaga się od niego nade wszystko wrażliwości, wiedzy,

¹ Zasadnicza część zamieszczonego tekstu została przedstawiona przez autora w ramach 42. Konferencji Muzykologicznej ZKP Sekcji Muzykologów pt. *Musica ecclesiastica – vetus et nova*, która odbyła się w Opolu i w Nysie w dniach od 23 do 25 października 2013 r.

² [brak autora], *Księga Jubileuszowa dla Ks. Prof. Jana Chwałka*, „Przegląd Uniwersytecki” 22 (2010), nr 3 (125), s. 10–11.

³ *Tamże*.

umiejętności i pokory, a więc tego, czego oczekuje się również od artysty. To przecież spod ręki organmistrza mają wychodzić prawdziwe dzieła sztuki.

Określona w tak oficjalny, krótki i trafny sposób działalność ks. prof. Jana Chwałka, stanowiąca dorobek jego życia, jest zarazem cenną częścią dorobku polskiej muzykologii, dzięki której on sam, niezależnie od jego osobistej intencji i skromności, wpisuje się do grona czołowych postaci „trzeciego pokolenia” polskich muzykologów.

Poniższy tekst będzie stanowił uzasadnienie tej tezy, a zarazem będzie okazją do zaznajomienia się przez szersze grono polskich muzykologów z bogatym polem działalności ks. prof. J. Chwałka i owocami jego naukowych dokonań.

Aby spełnić to założenie, całość tekstu podzielono na siedem punktów. Najpierw zostanie pokrótce przedstawiona biografia ks. Chwałka, a w kolejnych punktach znajdą omówienie najważniejsze dziedziny i aspekty jego działalności: jako dydaktyka, naukowca, organmistrza, projektanta, rzeczoznawcy i konsultanta. Dopełnieniem całości będzie ostatni punkt, poświęcony osobowości „bohatera” – nauczyciela o wysokich standardach etycznych i nieprzeciętnego wychowawcy kolejnego pokolenia polskich muzykologów.

1. RYS BIOGRAFICZNY

Ks. prof. Jan Chwałek urodził się w 1930 r. w Woli Baranowskiej koło Baranowa Sandomierskiego, gdzie obecnie mieszka na emeryturze w swoim domu rodzinnym, w gronie rodzeństwa z rodzinami. Podstawowe wykształcenie zdobywał w miejscu urodzenia, a później także w Baranowie Sandomierskim, gdzie ukończył gimnazjum. W 1948 r. wstąpił do Niższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu i tam uczęszczał do liceum ogólnokształcącego⁴. W tym czasie rozpoczęła się jego „przygoda” z organami, która z biegiem czasu przekształciła się w pasję. Będąc poproszonym o pomoc przy strojeniu organów katedry sandomierskiej, a potem uczestnicząc w pracach remontowych nad tym instrumentem, został dostrzeżony przez p. Pajdowskiego z Warszawy – organmistrza prowadzącego prace remontowe. Mistrz zauważył u alumna wyjątkowe zdolności do tego typu prac, w których trzeba łączyć wiedzę z zakresu matematyki, fizyki i mechaniki ze zdolnościami manualnymi. Te wydarzenia nie pozostały bez wpływu na dalsze losy młodzieńca⁵.

Po maturze, w 1951 r. Jan Chwałek wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Pięć lat później został kapłanem. I już w październiku tego samego roku, w ramach pierwszego rocznika muzykologii, rozpoczął studia na KUL-u, które ukończył w 1960 r. z tytułem magistra⁶. W rok później, na wniosek ks. prof.

⁴ Zob. [brak autora], *Kalendarium życia Ks. Profesora Jana Chwałka*, w: M. SZYMANOWICZ (red.), *Artificium. Ars. Scentia. Księga Jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin Ks. Profesora Jana Chwałka*, Lublin 2010, s. 67–69.

⁵ Por. J. CHWAŁEK, *Artifex, sacerdos, doctorque – ze wspomnień Jubilata kartki wydarte*, w: M. SZYMANOWICZ (red.), *Artificium*, s. 71–108.

⁶ *Tamże*, s. 91. Można nawet powiedzieć, że był pierwszym studentem muzykologii na KUL ze względu na to, że jego nazwisko umieszczone było na pierwszym miejscu alfabetycznej listy siedmiu

Hieronima Feichta, zostaje zatrudniony na KUL-u. Oprócz prowadzenia zajęć dydaktycznych, m.in. z paleografii muzycznej i organoznawstwa, zbierał materiały do pracy doktorskiej pisanej pod kierunkiem ks. prof. Feichta, a poświęconej zagadnieniom chorału gregoriańskiego. Doktorat obronił w 1964 r. Wtedy też na stałe przeprowadził się do Lublina, choć w wielu sprawach nadal angażował się w życie diecezji. Jeszcze jako student KUL-u włączał się m.in. w prowadzenie kursu organistowskiego, a później w kolejne dzieła, wśród których znalazły się przede wszystkim zajęcia w seminarium duchownym, prowadzone przez kilkadziesiąt lat.

Stopień doktora habilitowanego w zakresie muzykologii uzyskał w 1980 r. na podstawie pracy już z zakresu instrumentologii, a rok później otrzymał stanowisko docenta. W 1992 r. został profesorem nadzwyczajnym i nigdy nie ubiegał się o tytuł profesora.

Od 1982 r. przez 4 lata pełnił funkcję kierownika Instytutu Muzykologii Kościelnej KUL, a od 1984 r., przez 21 lat piastował stanowisko pierwszego kierownika Katedry Instrumentologii w Instytucie Muzykologii KUL – jedynej tego typu katedry w Polsce. Oficjalnie przeszedł na emeryturę w 2000 r., choć przez 5 dalszych lat prowadził zajęcia zlecone, pełniąc także obowiązki kierownika wspomnianej katedry. W 2005 r. ks. prof. J. Chwałek definitywnie zakończył prowadzenie zajęć i pełnienie obowiązków kierownika Katedry Instrumentologii. Od tego roku przeżywa czas swojej emerytury, wciąż jednak prowadząc różnego rodzaju konsultacje i udzielając się na różne sposoby w dziedzinie, która była i na zawsze pozostanie pasją jego życia⁷.

2. DYDAKTYK

Jak wynika z podanych wyżej dat, ks. prof. Jan Chwałek przez 44 lata prowadził zajęcia i wykłady w Instytucie Muzykologii KUL. Stał się promotorem 114 prac magisterskich oraz 11 doktorskich (niektóre są jeszcze na ukończeniu). Przy okazji wzmianki o pracach dyplomowych warto wspomnieć, że bardzo wielką wagę przywiązywał do poprawności językowej. Z muzycznego punktu widzenia ważniejsze jest jednak to, iż jego obecność na KUL-u wydatnie przyczyniła się do wprowadzenia tam już w 1961 r. zajęć z organoznawstwa, co było ewenementem na skalę polską⁸.

studentów pierwszego rocznika. Wówczas kierunek studiów muzykologicznych nosił prostą nazwę „muzyka kościelna”, by później otrzymać miano „muzykologii kościelnej”. Zadaniem, jakie stawiano przed nowym kierunkiem studiów na KUL, było przygotowanie odpowiedniego grona profesorów do prowadzenia zajęć z muzyki w ramach seminariów duchownych i w innych instytucjach przygotowujących przyszłych kapłanów i osoby zakonne. Zakotwiczenie kierunku w obrębie studiów uniwersyteckich nastąpiło na Wydziale Teologii najpierw w ramach Chórowej Katedry Muzykologii Kościelnej, później Zakładu Muzykologii Kościelnej, a od 1958 r. w ramach Instytutu Muzykologii Kościelnej. Ta ostatnia nazwa obowiązywała do 1990 r., kiedy to zmieniono ją na Instytut Muzykologii, z racji dostosowania muzykologii lubelskiej do innych tego typu placówek uniwersyteckich istniejących w Polsce. Por. J. CHWAŁEK, *Artifex, sacerdos, doctorque*, s. 88–89.

⁷ Zob. [brak autora], *Kalendarium życia*, s. 68.

⁸ Por. [bez autora], *Struktura i katedry instytutu*, „Additamenta Musicologica Lublinensia” 2 (2006), nr 1 (2), s. 9–13.

W ramach tychże zajęć organizował on wyjazdy terenowe ze studentami. Były to tzw. wyjazdy organoznawcze. Do swoich zajęć był zawsze przygotowany. Dla zilustrowania omawianych zagadnień, szczególnie z dziedziny organoznawstwa, przygotowywał odpowiednie materiały wraz z tabelami zawierającymi wyliczenia matematyczne, rysunkami technicznymi i różnego rodzaju schematami. Było to możliwe dzięki korzystaniu z profesjonalnych programów komputerowych, czym ks. J. Chwałek się zajmował, odkąd tylko zaistniały takie możliwości techniczne, czyli od pojawienia się pierwszych komputerów osobistych, tzw. PC, na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku. Trzeba zaznaczyć, że używane przez ks. prof. J. Chwałka programy, np. do wykonywania rysunków technicznych, reprezentują poziom grafiki inżynierskiej, m.in. program AutoCAD.

Ks. prof. J. Chwałek prowadził osobiście warsztaty organoznawcze, które połączone były z praktykami organmistrzowskimi. Miały one miejsce przede wszystkim w okresie wakacji letnich. Studenci przez kilka tygodni pomagali w prowadzeniu prac remontowych, wykonując proste prace, a tym samym ucząc się praktycznie sztuki organmistrzowskiej. Dzięki tym praktycznym zajęciom, na których mu bardzo zależało, wychował on – można powiedzieć – całe pokolenie instrumentologów, którzy są na różny sposób zaangażowani w prowadzenie prac organmistrzowskich w Polsce, a nawet poza jej granicami.

3. NAUKOWIEC

Naukowa działalność ks. prof. Jana Chwałka była określona w pierwszym rzędzie możliwościami, jakie w konkretnym momencie stwarzała uczelnia. Dotyczyło to najpierw dziedziny podejmowanych badań, potem ich zakresu, a w końcu także możliwości publikowania.

3.1. Obszary badań naukowych

Wśród obszarów badań naukowych ks. prof. Jana Chwałka znalazł się najpierw chorał gregoriański, co było specyfiką muzykologii KUL-owskiej w pierwszym okresie istnienia kierunku. Było to związane z możliwościami promocji na poziomie prac magisterskich i doktorskich – mogły one powstawać wyłącznie pod kierunkiem wspomnianego już wybitnego polskiego muzykologa, ks. prof. Hieronima Feichta. Zatem wszyscy studenci pierwszych roczników muzykologii na KUL koncentrowali się wokół zagadnień chorału gregoriańskiego. Ks. Chwałek w ramach pracy magisterskiej zajmował się fragmentami notacji gregoriańskiej cheironomicznej, zachowanymi w Muzeum Diecezjalnym w Sandomierzu, pracę doktorską natomiast poświęcił fragmentom rękopiśmiennych zabytków z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Oprócz tego zajmował się paleografią muzyki menzuralnej.

W miarę rozwoju pracy naukowej i dydaktycznej bohater naszego opracowania zaczął koncentrować się na zagadnieniach związanych z instrumentologią, przede wszystkim zaś na tym, co dotyczyło historii i teorii budowy organów oraz systemów

muzycznych⁹. To właśnie on dał naukowe podstawy pod wiele zagadnień związanych z budową organów, dzięki czemu muzykologia KUL-owska stała się głównym ośrodkiem w Polsce zajmującym się tą dziedziną, a sam ks. Chwałek – jako prekursor badań instrumentologicznych – znalazł w tej dziedzinie „swoj świat” i wypracował własną metodę, co współgrało zresztą doskonale z podejmowanymi przez niego pracami organmistrzowskimi¹⁰. W ten sposób w jego działalności dochodziło do swoistej „wymiany”. To, co obserwował w praktyce na różnych etapach prowadzonych prac organmistrzowskich, było powodem stawiania pytań, które prowadziły go do szukania naukowych odpowiedzi, a to, co poznawał w zetknięciu z badaniami innych, sam weryfikował w praktyce i w prowadzonych przez siebie badaniach teoretycznych. Okazją do upowszechniania podejmowanych przez niego zagadnień były referaty, wygłoszone w liczbie około 60 na różnego rodzaju sympozjach i konferencjach w środowisku muzykologów, artystów muzyków i konserwatorów sztuki¹¹.

3.2. Kierunki badań instrumentologicznych

Wśród najważniejszych zagadnień, którymi zajmował się ks. prof. Jan Chwałek, były najpierw badania historyczne, źródłowe, a więc polegające na szukaniu w archiwach i odczytywaniu zachowanych dokumentów. Tak m.in. opracował historię organów w Starym Sączu, sięgającą 1618 r.¹²

Drugą ważną dziedziną badań była akustyka. Tu również znalazło się kilka bardzo szczegółowych zagadnień, którymi zajmował się ks. Chwałek, a które mają duży wpływ na praktyczną stronę pracy organmistrza, np. w odniesieniu do wpływu temperatury na strój organów¹³.

Kolejną dziedziną badań naukowych ks. prof. J. Chwałka były systemy muzyczne, a w konsekwencji szczegółowe obliczenia interwałów, co ma związek z dawnymi

⁹ Zob. M. SZYMANOWICZ, *Dorobek naukowy Ks. Profesora Jana Chwałka*, w: TAŻ (red.), *Artificium*, s. 125–142

¹⁰ Przykładem wypracowania własnej metody badań instrumentologicznych może być kwestia oceny wolumenu brzmieniowego organów na podstawie wyznaczania tzw. skali pionowych i poziomych danego instrumentu. Por. J. CHWAŁEK, *Wolumen brzmieniowy wielkich organów w bazylice leżajskiej*, w: J. KRASSOWSKI (red.), *Organy i muzyka organowa*, t. X (Prace Specjalne 54), Gdańsk 1997, s. 77–90. Zob. J. CHWAŁEK, *Nutowy zapis skali poziomej i pionowej w organach*, w: J. KRASSOWSKI (red.), *Organy i muzyka organowa*, t. VII (Prace Specjalne 44), Gdańsk 1988, s. 273–290.

¹¹ Zob. M. SZYMANOWICZ, *Dorobek naukowy*, s. 131–134.

¹² Zob. J. CHWAŁEK, *Postanowienie strony robienia organ (Umowa z 1618 roku na budowę organów w kościele klarysek w Starym Sączu)*, w: TENŻE, M. SZYMANOWICZ (red.), *Studia Organologica*, t. II, Lublin 1998, s. 7–32.

¹³ Tę dziedzinę zagadnień potrafił także przekazywać w sposób popularnonaukowy. Zob. J. CHWAŁEK, *Opowieści o Królu instrumentów (cykl popularnych felietonów o organach – cz. IX)*, „Muzyka w Liturgii” 6 (2001), nr 1 (18), s. 24–27. Zob. TENŻE, *Opowieści o Królu instrumentów (cykl popularnych felietonów o organach – cz. XI)*, „Muzyka w Liturgii” 6 (2001), nr 3 (20), s. 16–21.

strojami i praktycznym zagadnieniem strojenia instrumentów w dawnych strojach, szczególnie w odniesieniu do organów¹⁴.

Pokrewną dziedziną badań w pracach ks. Chwałka była kwestia alikwotów muzycznych, co ma bardzo praktyczne znaczenie w strojeniu tzw. głosów pobocznych¹⁵.

Jeszcze innym obiektem jego zainteresowań naukowych była kwestia przebiegu menzur w poszczególnych głosach i organach. Jest to jedna z najtrudniejszych dziedzin instrumentologicznych, ujmująca zależności między średnicą piszczałek a ich długością i wysokością wycięć na labiach. Ta działka badań organologicznych ma wielkie znaczenie dla estetyki brzmienia organów i dla pracy nad nadaniem mu (brzmieniu) charakteru odpowiadającego konkretnej epoce¹⁶.

Ostatnią grupą zagadnień w dziedzinie badań instrumentologicznych były kwestie związane z intonacją głosów organowych i inne, pokrewne sprawy dotyczące budowy i konserwacji organów¹⁷.

Warto zaznaczyć, że wszystkie poruszane zagadnienia badawcze są autorskimi ujęciami i oparte na jego własnych badaniach.

3.3. Publikacje

Owocem podejmowanych przez ks. prof. Jana Chwałka badań naukowych są jego publikacje. Obejmują one dzieła różnego rodzaju. Należy do nich przede wszystkim jedyna książka autorska, zatytułowana *Budowa organów. Wprowadzenie do inwentaryzacji i dokumentacji zabytkowych organów w Polsce*. Książka ta ukazała się w Warszawie w 1971 r. i obejmowała 224 strony¹⁸. Było to pierwsze w Polsce opracowanie szeroko ujmujące wszystkie zagadnienia z zakresu budowy organów.

Do kolejnych publikacji autorstwa ks. Chwałka należą dwie prace zbiorowe pt. *Studia Organologica*, wydane jako periodyk Katedry Instrumentologii IM KUL w dwóch tomach: tom I ukazał się w 1994 r., tom II – w 1998 r. Oprócz tego Ks. Chwałek przygotował do wydania dwa ważne dzieła. Najpierw był to *Przewodnik dla organistów* Antoniego Sapalskiego, wydany w Krakowie w 1880 r. (reprint Lublin 1980), a także *Arie z różnych autorów zebrane anno 1768*, wydane w Lublinie w 1994

¹⁴ Zob. J. CHWAŁEK, *Interwały muzyczne*, w: TENŻE, M. SZYMANOWICZ (red.), *Studia Organologica*, t. I, Lublin 1994, s. 15–56. Zob. J. CHWAŁEK, *Teoria i praktyka systemu pitagorejskiego*, w: J. KRASSOWSKI (red.), *Organy i muzyka organowa*, t. XI (Prace Specjalne 58), Gdańsk 2000, s. 113–123. Zob. J. CHWAŁEK, *Podstawy systemu średniotonowego*, w: J. KRASSOWSKI (red.), *Organy i muzyka organowa*, t. IX (Prace Specjalne 52), Gdańsk 1994, s. 173–187.

¹⁵ J. CHWAŁEK, *Alikwoty muzyczne*, w: TENŻE, M. SZYMANOWICZ (red.), *Studia Organologica*, t. II, s. 109–152.

¹⁶ Zagadnieniem menzur zajmował się w Polsce wcześniej jedynie prof. Marek Kwiek (1913–1962) z Poznania, człowiek bardzo zasłużony dla akustyki w Polsce, którego uważa się za twórcę poznańskiego ośrodka akustyki. Łączył on wykształcenie politechniczne w dziedzinie fizyki i mechaniki z muzykologicznym. Zob. [http://pl.wikipedia.org/wiki/Marek_Kwiek_\(akustyk\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Marek_Kwiek_(akustyk)), 27 I 2014.

¹⁷ Zob. J. CHWAŁEK, *De correctura fistularum*, w: M. SZYMANOWICZ (red.), *Studia Organologica*, t. III, Lublin 2009, s. 9–55.

¹⁸ Drugi nakład tej pozycji ukazał się w Lublinie w 1973 r. Książka ta obejmowała dwie części: teoretyczną oraz rysunki techniczne.

r. jako transkrypcja dawnych utworów z rękopisu z 1768 r., odnalezionego w Starym Sączu w tamtejszym klasztorze sióstr klarysek¹⁹.

Oprócz wyżej wymienionych pozycji ks. prof. J. Chwałek jest autorem około 40 artykułów naukowych i około 20 popularnonaukowych. Jednym z napisanych w ostatnim czasie tekstów jest opis historii organów w Auli im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w głównym budynku KUL w Lublinie, sporządzony z okazji 30. rocznicy istnienia tego instrumentu²⁰. Jest także autorem 27 haseł do Encyklopedii Katolickiej KUL²¹.

Do jego dorobku naukowego należą także różnego rodzaju dokumentacje dotyczące zabytkowych organów i pozytywów, o których będzie mowa w kolejnych punktach niniejszego artykułu, traktujących o organmistrzowskich działaniach ks. Chwałka.

3.4. Udział w pracach towarzystw naukowych

Ks. prof. Jan Chwałek dzięki swoim zainteresowaniom i bogatemu dorobkowi naukowemu jest członkiem kilku liczących się towarzystw i związków, m.in. *International Musicological Society*, Towarzystwa Naukowego KUL, Komitetu Redakcyjnego Zeszytów Naukowych KUL, Związku Kompozytorów Polskich (sekcja muzykologów), Polskiego Towarzystwa Muzyki Dawnej, Komitetu Redakcyjnego Studiów Sandomierskich oraz *Gesellschaft der Orgelfreunde*²².

4. ORGANMISTRZ

Jak już zostało wcześniej wspomniane, ks. prof. Jan Chwałek był nie tylko kapłanem, muzykologiem, instrumentologiem i pracownikiem naukowym na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, ale także organmistrzem w pełnym tego słowa znaczeniu. Zdobyć pełni uprawnień w tym zakresie było zrealizowaniem jego osobistych zainteresowań, które pojawiły się już w szkole średniej, a potem znalazły swe miejsce i spełnienie w działalności naukowej. Ks. prof. J. Chwałek w dziedzinie organmistrzostwa był nie tylko teoretykiem, który dał naukowe podstawy dla tej właśnie dziedziny wiedzy i sztuki, ale także praktykiem, o czym świadczą wszystkie jego dzieła wymienione w kolejnych punktach niniejszego tekstu.

Swój pierwszy dyplom w dziedzinie rzemiosła organmistrzowskiego zdobył w 1974 r. w Izbie Rzemieślniczej w Warszawie, uzyskując tytuł czeladnika. Prowadzenie licznych prac organmistrzowskich potrafił łączyć z aktywnością naukową i dydaktyczną. Działalność organmistrzowską prowadził przede wszystkim w okresie wakacyjnym. Praktykującemu organmistrzowi zależało też na tym, by zdobywać

¹⁹ Zob. M. SZYMANOWICZ, *Dorobek naukowy*, s. 125.

²⁰ Zob. J. CHWAŁEK, *Cantantibus organis. 30 lat organów w Auli im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, „Przegląd Uniwersytecki” 25 (2013), nr 5–6 (145–146), s. 17.

²¹ Zob. M. SZYMANOWICZ, *Dorobek naukowy*, s. 128–129.

²² Por. [brak autora], *Kalendarium życia*, s. 69.

doświadczenie zawodowe u boku innych mistrzów, w krajach o bogatszej tradycji budownictwa organowego. Dlatego kilkakrotnie wyjeżdżał na praktyki zagraniczne, m.in. do zakładu H. Hillebranda w Hanowerze (1975 r.), a także odwiedzał inne zakłady, by przyjrzeć się pracy mistrzów w innych regionach Europy, posiadających odmienne tradycje budownictwa organowego, m.in. w Szwecji i we Francji²³.

Dyplom mistrzowski ks. Chwałek uzyskał w Izbie Rzemieślniczej w Krakowie w 1988 r. Jednak już od 1970 r. dobrze zapowiadający się organmistrz pracował w krakowskim oddziale Pracowni Konserwacji Zabytków i współorganizował tam Pracownię Konserwacji Organów Zabytkowych²⁴. Stał się konsultantem wielu dzieł restauracyjnych, które zostaną dokładnie wymienione w dalszej części artykułu. Dowodem docenienia tego typu działalności był fakt powołania ks. J. Chwałka w 1997 r. na rzeczoznawcę Ministerstwa Kultury i Sztuki w dziedzinie konserwacji zabytkowych organów. W rok później został członkiem egzaminacyjnej komisji czeladniczo-mistrzowskiej w dziedzinie organmistrzostwa w Izbie Rzemieślniczej w Krakowie. W latach 2003–2008 pełnił nawet funkcję przewodniczącego tejże komisji.

W ramach prowadzonej przez siebie działalności naukowej (na stanowisku kierownika Katedry Instrumentologii) mógł ks. prof. Jan Chwałek wykorzystywać swoją wiedzę i funkcję jako autor projektów budowy nowych organów i konsultant prac konserwatorskich. Wszystkie jego najważniejsze prace w tych dziedzinach zostaną wymienione w dwóch kolejnych punktach niniejszego artykułu.

5. PROJEKTANT, BUDOWNICZY I KONSERWATOR ORGANÓW

Dorobek organmistrzowski ks. prof. Jana Chwałka jest dość pokaźny, biorąc pod uwagę równoległość prowadzonej systematycznie bogatej pracy naukowej. Zbudował on 9 instrumentów. Są to najpierw pozytywy, których zbudował aż 4: przenośny pozytyw dla Domu Muzyki w Kraczewicach (wzorowany na pozytywie z klasztoru klarysek w Starym Sączu), pozytyw dla Auli Muzykologii w Collegium Jana Pawła II na KUL-u, pozytyw dla kościoła w Skotnikach (diecezja sandomierska), a także pozytyw do użytku własnego, który aktualnie znajduje się w domu rodzinnym w Woli Baranowskiej. Wśród kolejnych dzieł są organy, które ks. Chwałek zbudował dla kaplicy seminarialnej w Sandomierzu, oraz organy w 4 kościołach parafialnych: w Dwikożach, Zawichoście, Radomiu (bazylika św. Kazimierza) oraz w Wierzawicach. Dwa ostatnie z wymienionych instrumentów ks. Chwałek zbudował razem ze swoim siostrzeńcem, także praktykującym organmistrzem, mgr. inż. Grzegorzem Stawowym, spadkobiercą organmistrzowskiego dorobku swego wuja²⁵.

²³ Por. J. CHWAŁEK, *Artifex, sacerdos, doctorque*, s. 106.

²⁴ Zob. [brak autora], *Kalendarium życia*, s. 68.

²⁵ M. SZYMANOWICZ, G. STAWOWY, *Działalność organmistrzowska Ks. Profesora Jana Chwałka*, w: M. SZYMANOWICZ (red.), *Artificium*, s. 143–159. Dokładniejszy opis organów zbudowanych w bazylice św. Kazimierza w Radomiu można znaleźć w opracowaniach poświęconych organom w kościołach Radomia. Zob. M. SZYMANOWICZ, *Organy w kościołach Diecezji Radomskiej*, Lublin 2006, s. 260–261. Por. TAŻ, *Organy w kościołach Radomia*, Lublin 1997, s. 68.

Drugą ważną dziedziną organmistrzowskiego zaangażowania ks. prof. J. Chwałka było wykonywanie projektów nowych organów. Oprócz wymienionych wyżej, zaprojektowanych i zbudowanych przez niego, zaprojektował jeszcze 16 innych instrumentów. Są to projekty dla kościołów w następujących miejscowościach: Brzeźnica, Głowaczów, Lublin, Mariówka, Mnin, Racibórz, Radom (NSPJ, Świętej Rodziny), Rzecznów, Starachowice, Świerże Górne, Warszawa (św. Marcina), Wola Baranowska, Wysokie Koło (projekt niezrealizowany), Zakopane (kościół ojców bernardynów) i Żelechów. Oprócz tego ks. Chwałek wykonał dwa projekty rozbudowy instrumentów uznanego budowniczego organów, Stanisława Jagodzińskiego: w Bliżynie i Wieniawie²⁶.

Ks. J. Chwałek ma również na swoim koncie przebudowy kilku instrumentów (m.in. w Sandomierzu – w katedrze oraz kościele seminaryjnym, a także w Lublinie – w kościele akademickim KUL), a kilka kolejnych instrumentów translokował (m.in. NSPJ w Radomiu, w Bardzicach oraz na KUL-u – z dawnego baraku do sutereny głównego budynku)²⁷.

Do typowych prac organmistrzowskich prowadzonych przez ks. prof. J. Chwałka zaliczyć należy również liczne remonty organów, m.in. w Baranowie Sandomierskim, Jankowicach Radomskich, Koprzywnicy (u ojców cystersów), Ostrowcu (NSPJ i św. Michała), Połańcu Skaryszewie, Starachowicach (Świętej Trójcy), Staszowie i Tylmanowej²⁸.

Liczba prowadzonych przez niego prac organmistrzowskich wskazuje na uznanie, z jakim odnoszono się do jego umiejętności, zwracając się do niego z kolejnymi zleceniami.

6. RZECZOZNAWCA I KONSULTANT

W zakresie prac organmistrzowskich, jakie realizował ks. prof. Jan Chwałek, mieściły się także konserwacje zabytkowych organów, osobiście przez niego prowadzone lub nadzorowane. Działalność naukowa stanowiła przy tym mocne wsparcie dla jego prac konserwatorskich, dotyczących najzacieśniej zachowanych w Polsce. Teoretyczna znajomość nie tylko zasad i tradycji budownictwa organowego w danym regionie, ale także m.in. zasad układu głosów wielorzędowych i zagadnień związanych z intonacją organów wydatnie i ze wszech miar pozytywnie wpływały na końcowy efekt działań, mających na celu zachowanie właściwej estetyki brzmienia konserwowanych instrumentów.

Z zadań, jakie zlecono ks. prof. Chwałkowi z ramienia wojewódzkich konserwatorów zabytków, trzeba wymienić szczególnie trzy konserwacje XVII-wiecznych instrumentów: w kościele św. Andrzeja w Olkuszu, w kościele farnym w Kazimierzu Dolnym, a także pozytyw przenośny z Muzeum Diecezjalnego w Sandomierzu. Do

²⁶ TAŻ, G. STAWOWY, *Działalność organmistrzowska*, s. 152.

²⁷ *Tamże*, s. 151–152.

²⁸ *Tamże*, s. 151.

innych instrumentów, którymi pod tym względem zajmował się ks. Chwałek, należą organy w opactwie cystersów w Jędrzejowie, w Orawce, w katedrze płockiej oraz w katedrze polowej w Warszawie. W przypadku organów w Kazimierzu Dolnym ks. Chwałek nie tylko opracował program postępowania konserwatorskiego, ale był osobiście zaangażowany w intonację instrumentu.

Oprócz tego ks. J. Chwałek wydał kilkadziesiąt orzeczeń o stanie zachowania instrumentów, w tym także cennych i zabytkowych, m.in. w: Bardzie Śląskim, Fromborku, Częstochowie (Jasna Góra), Leżajsku, Kamieniu Pomorskim, Kalwarii Zebrzydowskiej, Koszalinie (katedra), Krakowie (bazylika mariacka, św. Floriana i kościół ojców paulinów na Skałce), Lublinie (katedra), Łodzi (Łągiewnikach), Opolu (katedra), Poznaniu (fara), Sandomierzu (katedra), Tarnowie (katedra), Warszawie (bazylika św. Krzyża) i we Wrocławiu (klasztor ojców dominikanów)²⁹. Większość z wydawanych przez ks. Chwałka opinii była związana z powoływaniem go jako konsultanta do grona różnego rodzaju komisji decydujących o kierunku prac odnośnie do zabytkowych instrumentów.

Dopełnieniem działalności w charakterze rzeczoznawcy i konsultanta były dwa zlecenia z zagranicy: powierzenie ks. Chwałkowi opracowania dokumentacji dotyczącej renowacji organów F. Ladegasta w Moskwie (1989 r.) oraz opracowanie dokumentacji konserwatorskiej dla organów D.A. Caspariniego w kościele Ducha Świętego w Wilnie³⁰. Jak więc widać, jego renoma sięgała również poza granice Polski.

Można jeszcze wskazać mniejsze dzieła konserwatorskie, w które był zaangażowany ks. J. Chwałek, a które – choć nie tak spektakularne – były ważne dla poznania tradycji budownictwa organowego na terenie Polski. Do tego rodzaju prac należy np. opracowanie warunków konserwacji XVII-wiecznego pozytywu z klasztoru sióstr klarysek w Starym Sączu³¹.

²⁹ Tamże, s. 152–153.

³⁰ Tamże.

³¹ Zob. J. CHWAŁEK, *Positivum scrinale de Sandecz Antiqua*, w: T. JEŻ (red.), *Complexus Effectuum Musicologiae – Studia Mirosłao Perz – Septuagenario Dedicata*, Kraków 2003, s. 133–143.

7. OSOBOWOŚĆ

W pracy naukowej i dydaktycznej każdego prawdziwego naukowca w dużym stopniu odzwierciedla się jego osobowość, i to w sposób wielowymiarowy. Jest naturalne, że każdy działa w sobie właściwy sposób. To osobowość naukowca decyduje m.in. o sposobie prowadzenia prac badawczych, o umiejętności krytycznego podejścia do wyników własnych badań, o szacunku dla wiedzy i dorobku innych naukowców, a w przypadku wykładowcy i dydaktyka sposób prowadzenia zajęć i umiejętność zainteresowania studentów stanowi jeden z ważnych elementów obecności profesora w strukturach uczelni, wydziału i kierunku. Osobowość profesora może pomóc w tym, że inni zainteresują się reprezentowaną przez niego dziedziną wiedzy, że pojawią się następcy, którzy zechcą kontynuować i rozwijać dzieło mistrza.

Jak zostało już wspomniane wcześniej, pierwszoplanowym zadaniem, dla którego powołano kierunek muzykologii w ramach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, było przygotowanie wybranych kapłanów i osób zakonnych do nauczania muzyki i śpiewu we wszystkich polskich seminariach duchownych, diecezjalnych i zakonnych, oraz w domach formacyjnych zgromadzeń życia konsekrowanego. Jednak dzięki osobistemu zainteresowaniu ks. prof. Jana Chwałka i dzięki jego dorobkowi naukowemu i organmistrzowskiemu, a także dzięki zaistnieniu w ramach Instytutu Muzykologii KUL Katedry Instrumentologii, polskie diecezje i wspólnoty zakonne mogły i nadal mogą korzystać z kompetencji nie tylko osób (duchownych i świeckich) profesjonalnie przygotowanych do prowadzenia śpiewów liturgicznych i organizacji życia muzycznego, ale także fachowców, którzy znają się na organach i potrafią odpowiednio zatroszczyć się o instrumentarium polskich świątyń. Przecież troska o organy, o zachowanie tego szczególnego dziedzictwa, o to, by były one zadbane i mogły służyć liturgii, musi być troską Kościoła – i nie tylko jego. Zachowanie dziedzictwa kultury muzycznej, do której należy tradycja budownictwa organowego, jest też obowiązkiem całego społeczeństwa. Ks. prof. Jan Chwałek dzięki swojej charyzmatycznej osobowości, o której nie sposób tutaj nie wspomnieć, choć może nie należy to do głównych celów tego artykułu, potrafił zapalić wielu swoich studentów, którzy działają dziś we wszystkich polskich diecezjach. To dzięki niemu umiłowali piękno i bogactwo muzyki organowej, a także zrozumieli, jak cenną częścią kulturowego dziedzictwa narodu są zachowane w naszych kościołach instrumenty, szczególnie te zabytkowe.

Warto na koniec wspomnieć o jeszcze kilku cechach osobowości naukowca i profesora, które przysparzają mu studentów i seminarzystów, a tym samym poszerzają grono osób dzielących te same zainteresowania. Są to cechy, które określają jego człowieczeństwo: dobroć, naturalna życzliwość, uśmiech, zainteresowanie sprawami innych, nawet materialnymi troskami studentów, oddalonych od domu rodzinnego nieraz o setki kilometrów. Te właśnie cechy składały się również na osobowość ks. prof. Jana Chwałka. Świadczą o tym dziesiątki rozmów w gronie byłych studentów, a także słowa nadesłanych mu życzeń i gratulacji, które zostały zamieszczone we

wspomnianej już publikacji wydanej na KUL z okazji jubileuszu 80. rocznicy jego urodzin³². Całe bogactwo tej osobowości można ująć w kilka prostych, ale pełnych znaczenia określeń, które ułożone w pewien ciąg, charakteryzują życie kapłańskie, naukowe i rzemieślnicze Jubilata: człowiek – kapłan – naukowiec – organmistrz – prekursor – mistrz.

Do wspomnianych wyżej cech osobowości ks. prof. Jana Chwałka trzeba jeszcze dodać jedną, mianowicie poczucie humoru. Stwarza ono, w połączeniu z darem trafności wypowiedzi, wyjątkową łatwość docierania do serc i umysłów ludzkich. Jako przykład owego stylu bycia i wypowiadania się niech posłuży poniższy tekst, który zamieścił w jednym ze swych artykułów: „Pomocnik przy kontuarze włącza odpowiednie głozy, naciska wskazane klawisze. Dobrze jest, jeżeli ma podobne kwalifikacje jak stroiciel i potrafi z nim współpracować. Wówczas rezultaty strojenia bywają o wiele lepsze. «Od kontuaru», a więc z pewnej odległości często łatwiej zauważyć pewne niedokładności niż znajdując się wewnątrz instrumentu wśród piszczałek. Jeżeli nie ma «kwalifikowanego pomocnika», wtedy funkcję tę może pełnić każdy, kto potrafi naciskać wskazane klawisze. W tym przypadku cały ciężar i odpowiedzialność za jakość strojenia spada na stroiciela. A że dla «niewykwalifikowanego pomocnika» strojenie jest bardzo monotonne i nudne, by nie zasnąć czyta zwykle «dobrą książkę», czym dodatkowo «rozstraja» stroiciela»³³.

ZAKOŃCZENIE

Wśród wielu listów gratulacyjnych otrzymanych przez ks. prof. Jana Chwałka z okazji wspomnianej już 80. rocznicy jego urodzin znalazły się także słowa Jerzego Kornowicza – Prezesa Związku Kompozytorów Polskich, do którego ks. J. Chwałek należy, działając w sekcji muzykologów. Obok życzeń znalazły się też w liście słowa: „Doceniamy ogromne zasługi Księdza dla sztuki organmistrzowskiej i badań w tej dziedzinie, a także dla ochrony zabytkowych organów”³⁴. Te krótkie słowa oddają istotę dorobku ks. Jana Chwałka, pierwszego instrumentologa wśród muzykologów.

³² Zob. [bez autora], *Tabula Gratulatoria*, w: M. SZYMANOWICZ (red.), *Artificium*, s. 19–64.

³³ J. CHWAŁEK, *De correctura fistularum*, s. 38.

³⁴ [bez autora], *Tabula Gratulatoria*, s. 27.